

TÓTH FERENC

CORRESPONDANCE DIPLOMATIQUE RELATIVE À LA GUERRE D'INDÉPENDANCE DU PRINCE FRANÇOIS II RÁKÓCZI (1703–1711)

(Édition de documents établie par Ferenc Tóth. Bibliothèque Études l'Europe Centrale Collection dirigée par Daniel Tollet 9. Honoré Champion Éditeur, Paris, 2012. 609 o.)

A II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelem vezette Habsburg-ellenes magyarországi függetlenségi háború (1703–1711) 300. évfordulója lezárultának alkalmából jelentette meg Rákóczi francia diplomáciai iratainak és levelezésének válogatását Tóth Ferenc, a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpontja Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa a párizsi Éditions Honoré Champion kiadásában.

A kiadó Közép-Európa újkori, elsősorban XVII–XVIII. századi történetét bemutató sorozatának kilencedik kötete ez, melynek sorozatszerkesztője Daniel Tollet, a Martin Buber Intézet (Institute for the Study of Judaism) és a Brüsszeli Szabadegyetem (L'Université Libre de Bruxelles) professzora. Mielőtt rátérnénk a kötet bemutatására, érdemes néhány szót szólni magáról a sorozatról is, mert az kevésbé ismert a magyar olvasók előtt, másrészt az eddig megjelent tíz kötet közül hatnak szorosan, témáját és/vagy szerzőjét tekintve és a továbbiaknak is sok tekintetben magyar vonatkozásai vannak. Egy nagyon újkeletű, de annál termékenyebb vállalkozásról van szó, hiszen 2010 óta jelennek meg darabjai, évente három–négy. A sort mindjárt az 1699. évi karlócai békéről, illetve a korszak közép-európai térségének az Oszmán Birodalommal való kapcsolatáról szóló, Jean Bérenger professzor gondozásában megjelenő munka (*Le paix de Karlowitz, 26 janvier 1699. Les relations entre l'Europe centrale et l'Empire Ottoman*) nyitja, amit Kecskeméti Károlynak a magyar liberalizmusról szóló könyve (*Le libéralisme hongrois, 1790–1848*) követ. A sorozat műfaji sokszínűségét Kecskeméti Károly másik könyve, nagyszabású történeti esszékötetete jeleníti meg 2011-ből (*Pour comprendre l'histoire de l'autre Europe. Recueil d'essais*). A következő egy több korszakra kitekintő szintézis: Monok Istvánnak az 1526–1750 közti magyarországi könyvtárakat és könyvkultúrát bemutató összeállítását (*Les bibliothèques et la lecture dans le Bassin des Carpates, 1526–1750*). A szintén Bérenger professzor által sajtó alá rendezett Kollonich Lipót-féle Einrichtungswerk, azaz Magyarország kormányzati átalakításáról, modernizációjáról 1688-ban készült tervének francia nyelvű változata (*Le plan de réorganisation de la Hongrie [1688]. Das Einrichtungswerk des Königreichs Ungarn*) kiadásának pikantériája, hogy az gyakorlatilag párhuzamosan történt a forrás német nyelvű, német nyelvterületen, magyar szerzők által megjelentetett kritikai kiadásával.¹ A magyar történeti vonatkozású kiadványok közé tartozik a Közép-Európa és az Oszmán Birodalom történetét évtizedek óta kutató Jean Nouzille *Le Prince Eugène de Savoie et le sud-est européen (1683–1736)* című munkája is, ugyancsak Jean Bérenger bevezetőjével. Mikes Kelemen törökországi leveleinek válogatás-kötete pedig a Tüskés Gábor által vezetett munkacsoport (tagjai Bérenger professzor, Kaló Krisztina, Thierry Fouilleul és Tóth Ferenc) gondozásában pedig kifejezetten a XVIII. századi magyar történelem és irodalomtörténet egyik érdekes, immáron európai viszonylatban is számon tartott jelenségére irányítja a francia nyelven olvasó közönség figyelmét. A sort egy hamarosan megjelenő monográfia, Claude Michaud Ferdinand-monográfiája (*Ferdinand de Habsbourg [1503–1564]*) zárja, immáron 2013-ból.

Tóth Ferenc kötete, e dinamikusan fejlődő sorozat egyik legfrissebb darabja, az elmúlt év végén látott napvilágot. A szerző nem kevesebbre, mint a Rákóczi-szabadságharc francia vonatkozásainak forrásfeltárására vállalkozott, hiszen II. Rákóczi Ferenc függetlenségi mozgalmát végigkísérte a francia udvarral folytatott folyamatos, élénk diplomáciai levélváltás. Ennek legfontosabb dokumentumait válogatta ki, rendezte sajtó alá, látta el magyarázó jegyzetekkel. E nagyszabású válogatás-kötet a francia–magyar diplomáciatörténet több mint 250. XVIII. század eleji forrását adja

¹ János Kalmár – János J. Varga (Hgg.): Einrichtungswerk des Königreichs Hungarn (1688–1690) (Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa, Bd. 39.) Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2010.

közre a francia nyelvet értő olvasók és a tudományos kutatás számára. A dokumentumok mintegy 90%-a a francia Külügyminisztérium levéltárából származik. Ez a forráscsoport egészült ki ott, ahol tematikailag indokolt volt, a Magyar Országos Levéltár és a Magyar Tudományos Akadémiai Kézirattárának néhány iratával, valamint egy-egy, Magyarországon nyomtatásban már megjelent dokumentummal. Azt iratok mintegy 95%-a először jelenik meg nyomtatásban.

Mint az előszövből megtudjuk, Tóth Ferenc munkája nem előzmények nélküli. Benda Kálmán és Köpeczi Béla már tervezte egy hasonló válogatás megjelentetését még az 1980-as években. Benda Kálmán hozzá is látott a munka megvalósításához, számos dokumentumról fotó és gépirásos másolatot készíttetett, melyek a történész hagyatékában találhatók. Erre a gyűjtőmunkára támaszkodhatott Tóth Ferenc; valamint Köpeczi Béla 1999-ben a Balassi Kiadónál megjelentetett kiadványa (*Correspondance diplomatique de François II Rákóczi 1711–1735*) nyomán jutott a meggyőződésre, hogy idegen nyelven nemcsak a szabadságharcot követő emigrációra vonatkozó legfontosabb forrásokat, hanem magának a szabadságharcnak a francia diplomáciai anyagát is legalább válogatás formájában meg kell jelentetni.

Az angol, francia és német nyelven eddig megjelent forráskiadások és a vonatkozó szakirodalom alapján² a kérdés iránt érdeklődők már értesülhettek arról, hogy a magyarországi hadszíntér nagyon jelentős mértékben lekötötte a XVIII. század elejének nagy európai küzdelmében, a spanyol örökösödési háborúban az osztrák hadsereget, így az állami függetlenségéért küzdő Magyarország természetes szövetségesevé vált a Habsburgokkal szemben fellépő francia királynak. XIV. Lajos és II. Rákóczi Ferenc a magyar felkelés kezdetétől, 1703-tól korrek diplomáciai levelezést folytatott, s ez a levelezés, valamint a Magyarországra küldött francia követek aktivitása végigkísérte a magyarok függetlenségi küzdelmeit.

Rákóczi és köre mindvégig tisztában volt azzal, hogy a felkelés sorsát alapvetően meghatározzák a külpolitikai viszonyok, mert az ország saját erejéből nem képes megvívni függetlenségi harcát. Bánkúti Imre megállapítása szerint ezért a diplomáciai tevékenység központi helyet foglalt el Rákóczi munkásságában, „legszemélyesebb” tevékenysége volt; minden számottevő hatalmi-politikai tényezővel kapcsolatban állott, a legfontosabb azonban a francia udvarhoz való viszony volt.³ Ennek bizonyossága maga e válogatás-kötet, de mindjárt közvetlenül erre utal a kötet címe is: szó szerint a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharcra vonatkozó diplomáciai levelezését tartjuk kezünkben, melyet Tóth Ferenc egy nagyon fontos, több mint 100 oldalas, hét fejezetből álló bevezetéssel látott el. Ez a széles ívű összefoglalás – melynek középpontjában mindvégig a fejedelem alakja, személyisége, politikai célkitűzései, döntései állnak – segíti a francia olvasót megérteni a magyarországi felkelés előzményeit, indítókait. Két fejezetben betekintést kap a XVII. századi magyarországi politikai életbe, a török kiűzését követő központosított Habsburg hatalmi expanzióra és a központosításra adott magyarországi politikai válaszokra (Wesselényi programja, Thököly mozgalma) vonatkozóan. Tájékozódhat ezen időszak francia–magyar külkapcsolatairól (Thököly orientációja XIV. Lajos felé). Megismerheti a családi-politikai közeget, melyből II. Rákóczi Ferenc fejedelem származik. Ezt követően a harmadik fejezetben a Rákóczi-szabadságharc közvetlen po-

² A teljesség igénye nélkül Köpeczi Béla idézett művén kívül lásd: *Joseph Fiedler*: Actenstücke zur Geschichte Franz Rákóczys und seiner Verbindungen mit dem Auslande. Bd. I–III. (Fontes Rerum Austriacarum) Wien, 1855–1858.; *Simonyi Ernő*: Angol diplomáciai iratok. (Archivum Rákócziánum II/I–III. k.) Budapest, 1935.; *Benda Kálmán*: Le projet d’alliance hungaro-suédo-prussienne de 1704. *Studia Historiae Academiae Scientiarum Hungaricae*, XXV. (1960) 669–694. o.; *Köpeczi Béla*: La France et la Hongrie au début du XVIIIe siècle. Étude d’histoire des diplomatiques et d’histoire des idées. Budapest, 1971.; II. Rákóczi Ferenc fejedelem emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig. / Mémoires du prince François II Rákóczi sur la guerre de Hongrie depuis 1703 jusqu’à sa fin. A tanulmányt és a jegyzeteket írta *Köpeczi Béla*, a szöveget gondozta *Kovács Ilona*. / Avec une postface et des commentaires de *Béla Köpeczi*, texte établi et appareil critique par *Ilona Kovács*. (Archivum Rákócziánum, III/1.) Budapest, 1978.; *Frey, Linda and Marsha*: The Treaties of the War of Spanish Succession. An Historical and Critical Dictionary. Westport–Connecticut–London, 1995.; *Bérenger, Jean*: Histoire de l’Empire des Habsbourg de 1273 à 1918. Paris, 1990.; *R. Várkonyi Agnes*: The European Balance of Power and the Hungarian National Independence. In: *Fabric of Modern Europe. Studies in Social and Diplomatic History*. London, 1999. 1–12. o.; *Tüskés Gábor* (éd.): *Correspondance de François II Rákóczi et la palatine Elzbieta Sieniawska 1704–1727*. Budapest, 2004.; *Jean Bérenger* (ed.): *Brigadier général Louis Le Maire. Relation abrégée de ce qui s’est passé dans la guerre de Hongrie depuis le commencement de la campagne de 1705 jusqu’au mois de mars 1708*. Paris, 2007.

³ *Bánkúti Imre*: Eszrevételek II. Rákóczi Ferenc régi-új biográfiájához. *Századok*, 2005. 5. sz. 1286. o.

litikai okait és előzményeit ismerhetjük meg, s párhuzamosan a legfontosabb katonai eseményeket. A kezdetektől jelen lévő francia diplomáciai aktivitás legfontosabb mozzanatait, eredményeit foglalja össze mindezzel párhuzamosan a szerző. A negyedik fejezet Rákóczi államának hadseregszervező tevékenységére, katonai reformjaira koncentrálna. A következő rész kifejezetten a diplomáciáé: itt már nem, illetve nem csak Rákóczi, hanem Rákóczi államának diplomáciai tevékenységéről van szó. A konkrét francia lépéseket foglalja össze, kitér Rákóczi és a francia király közvetlen kapcsolatára, valamint Des Alleurs márki magyarországi missziójának történetét világítja meg. Az 1708. év Tóth Ferenc szerint fordulópont a francia–magyar diplomáciában, mert a felkelés nyilvánvaló katonai kudarcai után a mozgalom sikerének realitása szertefoszlott, s ez a diplomáciai lehetőségek beszűküléséhez, ugyanakkor – tegyük hozzá – korántsem a diplomáciai tevékenység intenzitásának csökkenéséhez vezetett (Kökényesdi 1708. nyári párizsi missziója). Végül a tanulmány utolsó két fejezete a szabadságharc utolsó, 1709–1711 közötti szakaszának magyar diplomáciai erőfeszítéseiről, új (északi, keleti) orientációiról és a szatmári megegyezés körülményeiről, diplomáciai visszhangjáról ad összefoglalást.

A levelek tárgya a magyarországi és nemzetközi hadszíntéren zajlott katonai eseményeken kívül a franciák által nyújtandó fegyveres, pénzbeli és katonai támogatás volt. A támogatás többszöri pénzküldeményben, valamint katonatisztek, francia hadmérnökök Magyarországra küldésében realizálódott. A francia politika emellett a nemzetközi diplomáciai porondon is segítette a magyarokat, melynek különösen akkor nőtt meg a jelentősége, amikor Rákóczi esetleges külföldi (bajor) trónigényének realitása szertefoszlott, illetve amikor a nemzetközi hadi helyzet változásainak következtében a magyar ügy katonailag elszigetelődött. Végül, a magyar felkelés bukása (1711) után az emigrációba kényszerülő magyar politikai elitet, élén Rákóczi fejedelemmel, elsőként Franciaország fogadta be, megélhetésük alapját biztosítva.

Mindezt végigkövethetjük a kötetben évkörönként csoportosított forráskiadványt áttekintve. Tanulságos a források megoszlásának aránya. 1703-ból 22, 1704-ből 16, 1705-ből 10, 1706-ból 16 forrást tartalmaz a kötet. 1707-ből 72-öt, 1708-ból pedig 67-et, e két évből összesen 139-et, ami az összes kiadott forrás több mint a fele. Végül 1709-ből 31-et, 1710-ből 11-et, 1711-ből pedig hetet közöl Tóth Ferenc. E helyen nincs mód arra, hogy végigkövessük a levelezés legfontosabb témáit, tanulságait, s lehet, bár nem valószínű, hogy véletlen egybeesésről van szó, de feltűnő az 1706. évet követő két év gazdag termése. A kötet egyik legnagyobb tanulsága ugyanis, hogy az 1704. augusztus 13-án lezajlott höchstädti csatát követően, amelyben a francia és bajor seregek vereséget szenvedtek, s ezáltal szertefoszlott a francia katonai támogatás közvetlen lehetősége, majd az 1706. évi jelentős francia katonai kudarok (május 30.: ramillies-i vereség, június: Brüsszel elfoglalása – Belgium a Habsburg-szövetséges angolok megszállása alá kerül, 27-én pedig Madrid elfoglalása), valamint a nagyszombati béketárgyalások eredménytelen lezárulása után sem csökkent a francia diplomácia érdeklődése a magyarországi események iránt.

A forrásközlést egy tájékoztató jellegű, ám nagyon alapos, az idegen nyelven eddig megjelent monográfiákra, tanulmányokra bővebben kitérő szakirodalmi válogatás követi, melynek tematikája nagyon szerencsés módon nem zárul le a szabadságharc bukását és a szatmári megegyezés körülményeit taglaló munkákkal, hanem betekintést ad az emigráció történéseibe, a szabadságharc utóéletébe, a Rákóczi-kultusz, Rákóczi-hagyomány irodalmába is. Végül a kötetben való tájékozódást a névmutató segíti.

Tóth Ferenc szép, elegáns, formáját tekintve és tartalmilag egyaránt nagyon igényes kötete, úgy vélem, alapvető kézikönyve lesz a XVIII. század eleji francia–magyar kapcsolatok történetének, s a jövőben megkerülhetetlen forráskiadvány a téma hazai és külhoni kutatói számára.

Kincses Katalin Mária